

РОБОТА З ІСТОРИЧНИМИ КАРТАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

*Мороз Петро Володимирович,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна*

*Мороз Ірина Володимирівна,
науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна*

В останні роки освіта України зіткнулася з глобальними викликами. Пандемія коронавірусу та широкомасштабна агресія росії проти України суттєво обмежили можливість учнів фізично відвідувати освітні заклади й тим самим спонукали освітян до пошуку нових форматів навчання. Одним з таких форматів є змішане навчання.

В умовах змішаного навчання, значою частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а інша — у самостійній роботі з електронними ресурсами [1], ефективним є дослідницький підхід, який передбачає, що учні стають активними учасниками освітнього процесу. Враховуючи це ми оптимізували сайти інтернет-підтримки підручників для роботи вчителів і здобувачів освіти на комп'ютері, планшеті й мобільному телефоні і розмістили необхідні для організації дослідницького навчання рубрики. Це такі, наприклад, як мініпроекти; правила-рекомендації спільної роботи; оціни свої досягнення (онлайн тести); онлайн атлас.

Шкільна історична освіта на нашу думку має орієнтуватися не лише на насичення учнів знаннями, але й сприяти формуванню їхньої дослідницької компетентності, що включає вміння знаходити, обробляти й аналізувати інформацію, факти й судження, аргументовано обстоювати власну думку тощо. Важливе місце у формуванні дослідницької компетентності має робота учнів з історичними картами, оскільки історія людства розгортається не лише в часі, а й у просторі – на конкретній території, у певних кліматичних умовах та природному середовищі, які визначають відповідні умови життя та діяльності людини.

Як зазначають І. Сінкевич та О. Полтавець, не розміщені в часі і просторі історичні події є абстракцією, позбавленою реального змісту, що не відбиває історичної дійсності. Більшість історичних подій та явищ можуть бути зрозумілі учнями лише на основі їхніх просторових взаємин, у визначеній локальній обстановці [6, с. 180].

Локалізацію подій у просторі досягають насамперед засобами історичних карт, схем, планів. Відповідно, важливо навчити учнів працювати з історичною картою. У нашому підручникові учні дізнаються, що історичні карти – це вид карт, на яких за допомогою умовних позначень відображені історичні події та явища, що відбувалися на певній території у певний момент часу чи часовий проміжок у минулому. Їх створюють на основі географічних, тому на них зображені географічні об'єкти – річки, моря, рівнини, гори, пустелі тощо [3, с. 46-47].

Важливо пояснити учням, що через умовні позначення історична карта дасть змогу з'ясувати, де і як виникали держави, як змінювалася їхня територія, де проходили важливі торговельні шляхи, маршрути морських експедицій, які держави воювали між собою, як рухались їхні війська тощо. Тобто історична карта відображає історичний простір. Відповідно в підручнику та на сайті його інтернет-підтримки ми наводимо алгоритм роботи з історичною картою, знайомимо з умовними позначеннями, які використовуємо для просторового розміщення історичних об'єктів [4].

Частина карт наших підручників відображає історичну дійсність статично, тобто показує явища в певний історичний момент. Такими, наприклад, є карти «Київська держава за часів Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.)», «Галицько-Волинська держава напередодні монгольської навали», «Українська козацька держава – Гетьманщина за часів Богдана Хмельницького», «Україна в 1917–1919 рр.», «Суверенна Україна та її сусіди на картах світу та Європи», «Найдавніші держави та цивілізації», «Близький Схід у давнину» [2; 4; 5].

Крім «статичних» у підручниках є карти, які розкривають динаміку історичних подій, явищ та процесів. Умовність картографічного матеріалу дає змогу на одному кресленні відобразити й тривалі історичні явища та процеси, наприклад, збільшення території держави або, навпаки, її розпад, війни між державами, розселення людей на нових територіях тощо. Такими є карти: «Стародавній Єгипет», «Перська держава у VI ст. до н.е.», «Фінікійська колонізація в IX-VI ст. до н.е.», «Велика грецька колонізація VIII-VI ст. до н.е.», «Греко-перські війни», «Друга Пунічна війна (218-201 рр. до н.е.)», «Велике переселення народів. Падіння Західної Римської імперії», «Народи й племена 2-ї половини III-V ст. на українських землях» [2].

Картографічний матеріал відіграє важливу роль у формуванні історичних уявлень учнів за умови, якщо їх використання поєднувати з застосуванням текстового та ілюстративного компонентів. У такому випадку карта і план слугують образною опорою для творчого уявлення учнів. На цій основі окремі фрагментарні уявлення про явища, позначені на карті (плані, картосхемі) умовними знаками, можуть групуватися в свідомості учнів у відносно цілісні образи [3]. Наприклад, на основі плану Афін, тексту підручника та ілюстрацій можна відтворити у свідомості учнів

цілісну картину давньогрецького полісу. За допомогою карти «Східний похід Александра Македонського. Держава Александра Македонського», текстового та ілюстративного матеріалу підручника можна уявно вести учнів шляхом, пройденим військом Александра Македонського. Таким чином, історична карта є свого роду графічним відображенням аспекти історичних подій, яке охоплює широке коло історичних явищ у їх взаємозв'язку й виконує важливу роль в узагальненні історичного матеріалу [3, с. 46-47].

У своїх підручниках та на сайті їх інтернет-підтримки ми використали карти не лише як засіб локалізації у просторі подій і явищ, але і як самостійне джерело здобування історичних знань учнями. З метою формування дослідницької компетентності учнів до карт ми пропонуємо дослідницькі роботи/завдання, наприклад:

«Розгляньте карту «Київська держава за часів Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.)» і підготуйте відповіді на запитання: 1. Який історичний період відображено на цій карті? 2. Опишіть територіальні межі Київської держави за Ярослава Мудрого. Водночас використайте назви річок, морів та гір. Вкажіть назви сусідніх держав та племен. 3. Назвіть столицю Київської держави та розкрийте особливості її місцезнаходження. 4. Яку додаткову інформацію можна отримати з цієї карти? [4].

«Знайдіть і покажіть на карті «Розселення людини сучасного типу» ймовірну прабатьківщину людини сучасного типу та шляхи її розселення на різних континентах. Встановіть, у які часи були заселені Європа, Азія, Америка та Австралія. Висловіть припущення: Як і чому відбувалося це переселення? Які перешкоди стояли на шляху? Що змушувало людей долати такі перепони?» [2].

«Проаналізуйте в класі історичну карту «Стародавній Єгипет» згідно з наведеними правилами й підготуйте відповіді на запитання: 1. Який історичний час відображений на карті? 2. Як змінювалася територія Стародавнього Єгипту в часі? 3. Про які історичні події можна довідатися з цієї карти та плану-схеми битви? 4. З ким воювали правителі Стародавнього Єгипту?» [4].

«За допомогою карти «Завоювання Римської імперії у I ст. до н.е. – III ст. н. е.» встановіть, які території були завойовані за часів правління імператорів різних династій. Визначте час, коли Римська імперія досягла найбільших розмірів. За допомогою географічних орієнтирів (ріки, моря, океани, гори тощо) опишіть її територію. Які народи та країни входили до її складу?» [2].

Отже, історичні карти – це повноцінне джерело історичної інформації. Їх використання в освітньому процесі має важливе значення для формування дослідницької компетентності учнів, а саме уміння

орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля [6].

Ключові слова: історичні карти, змішане навчання, шкільний підручник, дослідницька компетентність учня.

Список літератури:

1. Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни. *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/articles/zmishane-navchannya-yak-organizuvaty-yakisnyj-osvitnij-protses-v-umovah-vijny/> (дата звернення: 28.10.2022).

2. Мороз П. Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс) : підручник для 6-го класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Пед. думка, 2019. 224 с.

3. Мороз П. З досвіду використання карт в шкільному підручнику «Всесвітня історія. Історія України, 6 клас». *Проблеми сучасного підручника: ключові компетентності та предметні навички: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (електронне наукове видання) : зб. тез доп., м. Київ, 20 трав. 2021 р. – 21 жовт. 2022 р. 2021. С. 43–44.*

4. Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І. Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс. : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Пед. думка, 2022. 168 с.

5. Мороз П., Мороз І. Вступ до історії : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Пед. думка, 2018. 176 с.

6. Сінкевич І., Полтавець О. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць*. 2008. № 2. С. 180–186.